

ความทุกข์ ในความเป็นมรวาส

— ๗ —

๒๔ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่ได้อบรมถ่ายทอดจากตอนที่แล้วมา. วันที่แล้วมา เราพูดกันโดยหัวข้อว่า “ความสุขของมรวาส” ส่วนในวันนี้ จะพูดโดยหัวข้อว่า “ความทุกข์ในความเป็นมรวาส” เพื่อจะได้ตอบปัญหาตามที่ไต่ถามไว้ออกไป.

วันก่อนเราพูดถึงความสุขของมรวาส วันนี้จะพูดถึงความทุกข์ของมรวาส. ตูมันคล้าย ๆ กันว่าจะเป็นการก้ำกั้นอยู่ในตัว; และโดยทั่วไป คนเรารู้กันอยู่และเขาพูดกันอยู่ ว่าเรื่องของมรวาสแล้วต้องเป็นเรื่องทุกข์. มีความทุกข์, เรื่องบรรพชิตเป็นเรื่องไม่ทุกข์. นี่ขอให้นึกถึงที่ผมเคยบอกว่า ความยุ่งยากนั้นมันเกิดจากคำพูด เกิดจากภาษาพูด ทำให้เข้าใจได้แปลก ๆ ต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้นเราต้องระวังคำพูดหรือภาษาพูด โดยเฉพาะที่มันเป็นภาษาคนหรือเป็นภาษาธรรม; และแม้ที่เป็นภาษาคนตามธรรมดา มันก็ยังมีข้อบกพร่องในการที่บางอย่างมันจะมีความหมายไปอย่างหนึ่ง บางอย่างมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่งโน้ ๆ หน้ ๆ เทียวกัน.

๑๑๐

ที่นี่ เราจะพูดถึงถึงคำว่า “ขรรวาสวิสัย” หรือ “ชีวิตขรรวาส” คือ *ความเป็นขรรวาส* นั่นเอง : และเมื่อพูดถึงอย่างสำหรับพูด หรือเรียกว่าโดย นิติบัญญัติกันขึ้นพูด ก็ต้องพูดว่าชีวิตขรรวาสนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งถูกก็ได้นั้น และบางทีก็จะเชื่ออย่างนั้นอยู่ด้วย จึงได้เสนอตามปัญหาว่า ทำอย่างไรขรรวาสจึงจะแก้ไขความทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้. ฉะนั้น โดยสมมติ โดยบัญญัติ คือโดยนิทินัยแล้ว ถือกันว่าชีวิตของขรรวาสนั้นเป็นความทุกข์. แต่ที่นี้ถ้าดูกันโดยพหุติณัย คือตามที่มันมีอยู่จริง ๆ นั้น มันก็ไม่ได้ตายตัวลงไป อย่างนั้น ก็เป็นทุกข์ก็ได้ ไม่เป็นทุกข์ก็ได้ แล้วแต่ว่ามันจะเป็นขรรวาสได้ดีเพียงไร. นี่เรียกว่าโดยพหุติณัยนั้นไม่แน่ว่าจะพูดว่า ขรรวาสแล้วเป็นทุกข์เสมอไป. มันอาจจะมีความยุ่งยากมากกว่าบรรพชิต แต่แล้วมิได้หมายความว่ามันจะเป็นทุกข์ ธรรมดาเหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่เสมอไป. ถ้าเป็นขรรวาสให้ดี ให้ถูกต้อง อาจจะไม่มีมีความทุกข์ก็ได้. ภาษาขรรพุก์พูดว่า *เป็นคนให้ถูกต้อง* หรือพูดให้กว้างออกไปว่า

“ยามจะได้	ได้ให้เป็น	ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น	เป็นให้ถูกต้อง	ตามวิธี
ยามจะตาย	ตายให้เป็น	เห็นสัจดี ๆ”

ถ้าทำเป็น มันก็ไม่มีทุกข์ ถือมันอยู่ที่ทำไม่เป็น คือได้ไม่เป็น เป็น ไม่เป็น ตายไม่เป็น ก็เป็นทุกข์ไปทั้งนั้น. แล้วบรรพชิตสมัยนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่า ขรรวาสก็มี เป็นบ้าไปก็มี, บรรพชิตสมัยนี้เป็นโรคประสาทกันมากขึ้น ; ฉะนั้นมันไม่ได้อยู่ที่คำพูดหรือบัญญัติอย่างนั้น มันอยู่ที่ว่าข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างไร มันเป็นเป็น หรือไม่เป็น มันได้เป็นหรือไม่เป็นนั้นต่างหาก. เพราะฉะนั้นโดย พหุติณัยเราก็ไม่พูดว่า ขรรวาสจะต้องเป็นทุกข์เสมอไป ; ยิ่งเป็นขรรวาสที่เป็น

พระอริยเจ้า เป็นโศกานัน สกิทาณมี อนาคตมีอะไรด้วยแล้ว มันก็ยังมิซอญกเว้น มากขึ้นที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นเมื่อคุณถามผมว่าพระราชนิพนธ์ได้ อย่างไร นี่มันก็ต้องดูกันเสียก่อนว่า พระราชนิพนธ์ไหน; เพราะมันแยกออกจาก กันได้ พุทธง่าย ๆ ก็คือว่าพระราชนิพนธ์หรือพระราชนิพนธ์นั้นเอง. นี่ก็เป็นคู่แรกที่จะ ต้องพิจารณา.

พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์ ต้องต่างกันมากทีเดียว หรือจะเรียกว่า เป็นกัลยาณปุณฺณ หรือเป็นพาลปุณฺณ. เป็นคนพาลหรือเป็นคนดี. ถ้าเป็น พาลปุณฺณ มันก็มีเรื่องที่ต้องเป็นทุกข์ มากมายรุมกันเข้ามาหลายเรื่อง. ถ้าเป็น กัลยาณปุณฺณจนจะเป็นพระอริยเจ้าอยู่แล้ว มันก็ไม่ค่อยจะมีเรื่องที่จะต้อง เป็นทุกข์.

ทีนี้ ยังมีคำอีกคู่หนึ่ง ขอให้จำไว้ด้วยว่า สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ. อสัตบุรุษนี่คือคนพาล สัตบุรุษคือบัณฑิต แต่เขาเล็งเอาความสงบวางเป็นหลัก. สัตบุรุษแปลว่าบุรุษสงบวาง, อสัตบุรุษก็แปลว่าบุรุษที่ไม่สงบวาง. ชาวบ้านทั่วไปมักจะเรียกไปว่า "สัตบุรุษ" สัตบุรุษที่พูดกันตามวัดตามวาสนั้นแหละคือสัตบุรุษ แปลว่าผู้มีความสงบ. แล้วอสัตบุรุษก็แปลว่าเป็นพาลคือไม่มีความสงบ. นี่มัน เป็นพระราชนิพนธ์ได้ด้วยกันทั้งนั้น พระราชนิพนธ์ที่เป็นพาลปุณฺณ, เป็นอสัตบุรุษไป; พระราชนิพนธ์ ประพฤติวิสัยกับความฉลาดก็เป็นกัลยาณปุณฺณ เป็นสัตบุรุษไป; ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นพระราชนิพนธ์ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นถ้าพูดขึ้นมาคลุม ๆ ว่า ความทุกข์ของพระราชนิพนธ์ หรือพระราชนิพนธ์จะต้องเป็นทุกข์เสมอไปอย่างนี้ มันไม่ค่อย ถูกนัก; จะต้องดูให้ดีเสียก่อนว่าพระราชนิพนธ์ไหน.

ทีนี้ ทำไมเขาจึงพูดว่า พระราชนิพนธ์ต้องเป็นทุกข์ ถ้าเราอมรับข้อนี้แล้ว มันก็แสดงอยู่ในข้อว่ามันหมายถึงพระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์เป็น

อัครบุรุษ. ที่นี้อาจจะคิดให้ละเอียดลงไปว่า แม้พระราชาที่ดี เป็นพระราชาที่ดีนั้น มันก็มีเรื่องมรณะมรณันนั้นไหนดมากกว่าบรรพชิต เลยต้องถือว่าพระราชาที่ดีนั้นเต็มไปด้วยความทุกข์; อย่างนี้มันก็ถูกเหมือนกัน. แต่อย่าลืมว่าพระราชาที่บรรพชิตนั้น มันอาจจะปนกันยุ่งก็ได้. ที่ยวนเรายอมเอาเสียว่า เป็นพระราชาที่ดี เป็นบรรพชิตที่ดีด้วยกัน ก็ต้องถือว่าพระราชาที่มีเรื่องรบกวนมาก ก็ต้องมีทุกข์มากกว่าบรรพชิต. นี้ถูกต้องกันก็อย่างนี้. แต่แล้วก็ต้องถือว่าพระราชาแล้วจะต้องมีทุกข์เหมือนตกนรกทั้งเป็นเสมอไป. พระราชาที่ดี ที่เป็นสัปปุรุษก็ไม่จำเป็นต้องเป็นอย่างนั้น; หรือยังเป็นพระอริยเจ้าด้วยก็ยังไม่จำเป็นต้องเป็นอย่างนั้น.

ที่ยวนเรายอมเอาใจผิดตามสมมตินั้นมากเกินไปก็ได้ มันก็จะผิดพลาดในข้อที่ว่า ถ้าเกิดใจขึ้นมาก็คงยอมรับเอาความทุกข์เข้ามาคือ ๆ อะไร ๆ ก็ยอมทุกข์ ยอมรับทุกข์เข้ามาคือ ๆ เพราะถือเสียว่ามันต้องเป็นทุกข์; ผมว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก. **โคธปกติแล้วเราจะต้องมีจิตใจหนักที่ไม่เป็นพระราชา ไม่เป็นบรรพชิตคือว่า** ถ้าไปยึดถือว่าพระราชา เป็นบรรพชิตมากไป มันก็เข้ารอยที่เขาศึกษา ๆ กันไว้โดยไม่ทันรู้ตัว หรือว่าโดยสมัครใจไปเสียเลย ไม่มีการต่อต้าน. เพราะฉะนั้น สัมผัสก็ได้ว่าเป็นพระราชา หรือเป็นบรรพชิต ถือเสียว่ามันเป็นมนุษย์เกิดมา แล้วก็มีปัญหาอย่างไรก็ต้องแก้ให้มันหลุดลุ่ยลงไปให้ได้ อย่างนั้นยังจะดีกว่า; ไม่เป็นการท้อแท้ล่งหน้า หรือว่าเป็นการเศร้าโศกล่งหน้า; แล้วเราก็กินอยู่แล้วว่า คนเกิดมาก็เป็นพระราชา ไม่ใช่มีใครเกิดมาแล้วก็เป็นบรรพชิตมาแต่ในท้อง มันก็เป็นสิ่งที่เลือกได้. เมื่อต้องการจะทำอย่างบรรพชิต มันก็เลือกได้ แล้วก็ทำทีหลัง; แล้วการเป็นพระราชาหรือเป็นบรรพชิตนั้น ก็อย่าเอาอยู่บ้านอยู่วัดเป็นหลักเกณฑ์กันนัก ต้องเอาที่จิตใจว่าเป็นอย่างไร นี่เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้ว.

อยู่พักสมัยนี้จิตใจเหมือนคาอยู่บ้าน หรือยิ่งกว่าคนอยู่บ้านก็ยังได้ ;
 คนอยู่บ้านสมัยนี้เขาอาจจะมีจิตใจเหมือนพระ หรือเป็นอยู่อย่างบรรพชิตก็ได้.
 ถ้าเขามีปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีบุญ มีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจที่จะจัด
 จะทำอะไรภายในบ้านเรือนให้เป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย มันก็ทำได้เหมือนกัน ;
 มันก็เลยเป็นบรรพชิตโดยไม่รู้ตัว ตีความเป็นบรรพชิตชนิดที่มันรุ่งเรืองมากไปกว่า
 พรวาส แล้วไหลไปทำอะไรอย่างพรวาส.

นี่เราพูดกันโดยหลักทั่วๆ ไปว่า พรวาสครองเรือน พรวาสมี
 กรอบครัว มีบุตรภรรยาสามี มีทรัพย์สมบัติ มีการสังคมที่ผูกพันกันยุ่งไปหมด
 เพราะฉะนั้นปัญหาจะต้องมีขึ้นมากกว่าบรรพชิต ; ก็เรียกว่าพรวาสนี้เป็นรังของ
 ความยุ่งยาก ลำบาก สับสนวุ่นวาย โกลาหล. แต่มันมีทางออกหรือทางที่
 จะต้องคิดอย่างที่ได้พูดมาแล้วแต่วันก่อนอีกเหมือนกันว่า **สิ่งเหล่านั้นมันก็ไม่ได้อะไร**
มีมาสำหรับให้เป็นทุกข์ หรือเป็นความทุกข์โดยตรงโดยเฉพาะเจาะจง มันมีมา
ให้สำหรับเป็นบทเรียนก็ได้ หรือมาสอนใจ มาเตือนชั้นมนุษย์ก็ได้. คนที่ออกไป
ไปบวชเป็นบรรพชิต หรือเป็นฤๅษีมีอยู่ในป่าเพราะเบื่อพรวาสนั้น ก็เพราะว่า
ความเป็นพรวาสมันสอนให้ เขาจึงรู้จักเบื่อ เพราะฉะนั้นต้องถือว่ามันเป็น
 บทเรียน หรือมันเป็นโรงเรียน. ถ้าคนโง่เกินไป ไม่รู้จักเบื่อ ก็ต้องทน
 อยู่เท่านั้น. ถ้าคนรู้จักเบื่อมันก็ออกไปได้ ; แต่แล้วอย่าลืมว่าสิ่งเหล่านั้น
 มันสอนให้ คือทรัพย์สมบัติ บุตรภรรยาสามี อาชีพการงาน ปัญหาสารพัดอย่าง
 นี่มันสอน, มันสอนให้. **ถ้าเรามองมันไปในแง่ของความทุกข์มันก็เป็นทุกข์,**
แต่ด้านองในแง่ดีกันบ้าง มันก็จะยุติธรรม **ถือว่ามันเป็นสิ่งที่มาสอนให้** มา
 ผัดผ่อนให้เราก้าวไปโดยเร็ว. เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีชีวิตแบบพรวาสเป็นมาตรฐาน
 อยู่อย่างนี้ คนเราก็จะไม่ฉลาดที่มากนักเลย เพราะอุปสรรคหรือความทุกข์นั้น
 มันเป็นเรื่องช่วยให้เกิดความฉลาดในภายหลังทั้งนั้น.

พี่น้องกันในพระบาติบ่าง ก็พูดอย่างเดียวกัน มีคำตรัสของผู้ที่เป็นบัณฑิต หรือแม่แก่ของพระพุทธเจ้าเอง ก็พูดอย่างที่เขาคิดกันทั่วๆ ไปว่า : พรวาสนี้ อึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์. ถ้าแปลเป็นไทยว่าอย่างนั้น พรวาสนั้นคับแคบอึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์ ; ความเป็นบรรพชิตเป็นนักบวชนั้นโล่งโล่งอย่างอากาศ แต่ก็ไม่ใช่เป็นทางมาแห่งทุกข์. สมุทปาโธ แปลว่าอึดอัด คือถูกกระทบกระทั่ง รอบค้ำ. ชีวิตพรวาสนั้นเป็น สมุทปาโธ คืออึดอัด แล้วก็เป็นทางมาแห่งทุกข์ ในกันนั้นก็อีกเลส. อึดอัดคับแคบก็หมายความว่ามันถูกกระทบกระทั่งรอบค้ำ เกี่ยวเรื่องนั้น เกี่ยวเรื่องนี้ เกี่ยวเรื่องโน้น คล้ายๆ กับว่ามันมาสอบไล่ แล้วมัน ก็เป็นทางมาแห่งทุกข์อีกเลส ก็จริงเหมือนกัน แต่ว่ามันจะเกิดทุกข์ หรือไม่เกิดทุกข์ นั้น มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นอีก. เขาวางเป็นหลักไว้ทั่วไปอย่างนี้.

พี่น้องบรรพชิตมันก็ออกไปเสียจากบ้าน จากเรือน จากครอบครัว จาก ทรัพย์สินสมบัติ จากญาติพี่น้อง จากสังคมอะไรต่างๆ มันก็ไปในทางตรงกันข้าม คือ โล่งโล่งเหมือนอากาศ แต่ก็ไม่ใช่มีทางมาแห่งทุกข์. ฝรั่งคนหนึ่งเขาเอาบาลีนี้ ไปแปลเป็นคำกลอน เขาก็ทำก :

A den of strife, is household life,
And filled with toil and need ;
But free and high as the open sky,
Is the life the homeless leads.

นี่คุณเฟิ่งคุ เขาก็ถูกและไผะว่ะ : ความเป็น household life ก็คือชีวิต พรวาส เป็น den of strife เป็นคังหรือเป็นถ้ำของความสับสนวุ่นวาย เต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ filled with toil and need. เพราะว่า พรวาสนั้นมันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ มันจึงเป็นคัง เป็น ถ้ำที่สะสมหมักหมม เรื่องของความกระทบกระทั่ง. คุณไปหลบตามองดูก็แล้วกัน

มันเป็นภาพพจน์ที่พอจะมองเห็นได้. พระราชนิพนธ์ *toil and need* มาก ก็เห็นอยู่
ชัดๆ ว่ามันต้องการมาก ต้องการเพื่อตัวเองก็ต้องการมาก ต้องการเพื่อบุตรภรรยา
สามีก็ต้องการมาก ต้องการอย่างนั้นอย่างนั้นก็มาก. ส่วนพระนางจะมีแต่บาตรกับ
จีวรก็พอ แล้วก็เดินเร่ร่อนไปอยู่ที่ไหนก็ได้; มันต่างกันแบบนี้. เพราะฉะนั้น
จึงเปรียบพระนางเหมือนกับว่านก มีแค่ปีกก็พอ นกมีสมบัติเพียงแต่ปีกอย่างเดียว
ก็พอ เพราะปีกช่วยให้มันบินไปได้. เมื่อมันบินไปได้มันก็พบอาหาร พบอะไร
ตามที่มีมันจำเป็นแก่ชีวิต ไปหากินได้เท่านั้นเอง. ชีวิตของพระนางเหมือนกับนก
มีสมบัติแค่เพียงปีกเท่านั้น.

ส่วนพระราชนิพนธ์มีอะไรที่เป็นสมบัติ จะเรียกว่านับไม่ไหวก็ได้ เหมือน
สัตว์อะไรก็เปรียบยาก. เมื่อเปรียบบรรพชิตกับนกกแล้ว จะเปรียบพระนางกับอะไร
คุณไปคิดดูเอง ผมไม่มีปัญญาจะเปรียบเทียบ ก็ว่ามันยิ่งกว่าว้าววหรืออะไรไป
เสียอีก เพราะว่ามันมีอะไร ๆ มากเกินไป. เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ยึดหลักว่า
พระนางแล้วต้องเป็นทุกข์ บรรพชิตต้องไม่เป็นทุกข์ มันก็เป็นอย่างนี้ ก็ต้องมองกัน
ในแง่นี้. เป็นบรรพชิตให้ดูก็ต้อง, เป็นพระนางให้ดูก็ต้อง, มันก็ยังมีส่วนเสียเปรียบ
กันอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นความทุกข์ในพระนางก็มีมากกว่า เพราะทุกอย่าง
มันเป็นทางมาแห่งทุกข์ แล้วมันก็ได้เกิดขึ้นจริงๆ ด้วย คือกิเลสหนาชนิด.

นี่คุณก็ไม่ได้ถามปัญหาที่จะเป็นพระอย่างไร? คุณถามปัญหาว่าจะเป็น
พระนางอย่างไรผมก็ต้องตอบอย่างนี้ คือแม้ว่ามันมีความทุกข์อยู่มาก แต่ถ้าเรา
รับเข้ามาในฐานะเป็นบทเรียนหรือเป็นข้อสอบไล่ มันก็กลายเป็นของดีไปในที่สุด.
เพราะฉะนั้น ที่คุณถามว่าจะป้องกันความทุกข์อย่างไร? จะแก้ไขความทุกข์อย่างไร?
ผมก็ตอบด้วยคำตอบสั้นๆ นี้ว่า รับเข้ามาในฐานะเป็นบทเรียน. **ถ้ามันเกิด
เป็นความทุกข์ขึ้นมาเพราะเรื่องของพระนางนั้น ก็อย่ารับเข้ามาในฐานะเป็น
ความทุกข์ทรมาน, ให้รับเข้ามาสำหรับเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ เป็นบทเรียน
ที่จะต้องเรียน แล้วก็สอบไล่ให้ได้ก็ผ่านไป.** วิธีนี้แหละที่จะรู้ความทุกข์ของ

ความเป็นพระราชาได้. ถ้าไปโง่ไปก้มหัวลงรับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์แล้ว ก็คงจะทนไม่ได้; แต่แล้วคนทั่วไปเขาก็รับมันในลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงน่าสงสาร.

เราก็ได้ข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า เป็นพระราชาขึ้นเป็นได้ ๒ อย่าง คือ เป็นในฐานะเป็นคนหลบหลีกหลบตาโง่งโง่ไป เหมือนกับลาภเกวียน ลาภเอก ลาภไถ อย่างว่าควายไปก็ได้ น้อยอย่างหนึ่ง ก็มีทุกข์มาก. ที่นี้เป็นอย่างนักศึกษา เป็นอย่างผู้ที่มิปัญญาสำหรับศึกษา แล้วก็สอปล้ำให้แก่ตัวเอง; มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกันเลย. เขาเป็นพระราชาที่เรียกว่าพอคู่ได้ หรือว่าน่าคู่ก็ได้ เพราะ คนนั้นเขาเก่ง ที่ทำอะไรให้ลุล่วงไปได้ นี่มันก็น่าคู่; ถึงจะมีทุกข์เข้ามา ก็เข้ามาสำหรับให้ชนะ. ไม่ใช่ให้พ่ายแพ้ มันก็น่าคู่ที่ตรงนี้.

การที่ทะเล่ทั้งออกไปบวชเป็นอิสระเหมือนนก นี่มันก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง แต่แล้วก็ปรากฏว่ามีไม่กี่คนที่ออกไปแล้วเป็นอิสระ ฟรีเหมือนนกได้ มันก็ไปเข้า บ่วงอย่างอื่น ถึงกับสีกกลับออกมา นี่ก็มี. ก็แปลว่าไม่ได้เป็นบรรพชิต โดยแท้จริง เป็นแต่รูป แต่แบบ แต่ธรรมนิยม. เพราะฉะนั้นคุณก็ใช้สติปัญญา ของตัวเองพิจารณาตนเอง ว่าความทุกข์ของพระราชามันคืออะไร, มันเป็นอย่างไร; แล้วเราก็กำลังเป็นอะไร; แล้วเราจะต้อนรับมันให้ดีที่สุดในฐานะเป็นการศึกษา นั้นอย่างไร. แล้วคุณก็อย่าลืมที่พูดกันไว้วันก่อนว่า เรื่องเป็นอะไร หรืออยู่ที่ไหนนั่น มันอยู่ที่จิต เอาจิตเป็นประมาณ. เพราะฉะนั้นพระราชาสามารถจะจัด หลีกในชีวิตประจำวันให้มันเป็นนั่นเป็นนี่เป็นโน่นก็ได้. ชั่วโมงนี้เป็นพระราชา เต็มหนัก. ชั่วโมงหน้าเป็นพระครูเล่นสักระยะสามชั่วโมงก็ได้; นี่บอกเผื่อเอาไว้.

ที่เป็นพระราชาที่เป็นโสคมันก็ยังทำได้ง่ายขึ้น แค่อำลัสมว่าผมไม่ได้ เรียกคนโสกว่าพระราชา คือถือตามหลักมนุษยธรรมศาสตร์บรมโบราณว่า คนโสคนั้น

เป็นพรหมจารีไม่ใช่เป็นมรณวาส. เรื่องนี้ก็พูดแล้ว คุณก็จดจำไปแล้ว. คนโสดที่แท้จริงคือตั้งแต่ยังเป็นเด็กขึ้นมาจนถึง เป็นหนุ่มเป็นสาวนั้นยังไม่ใช่เป็นมรณวาส ยังเป็นพรหมจารี มันยังน่าดู ยังงตงาม หรือว่ายังมีความทุกข์น้อย. พออย่างเข้า มาเป็นมรณวาส มีบ้านมีเรือน มีครอบครัวนี้ มันก็เป็นมรณวาสเต็มที ต้องเผชิญ กับปัญหารอบบ้าน. นี่ก็ทำให้นึกถึงนิทานสมมุติที่เล่ากันเล่นสนุก ๆ ว่า ตอนเป็น ชีวิตมรณวาสแท้ ๆ มันไปเอาของวิวัฒนา ไปเอาชีวิต ๒๐ ปี ที่พระเจ้าดลให้วิวัฒนา เพราะความใจ เพราะความโลภ เลยก็ได้นั้นวิวัฒนา ๒๐ ปี คือห่อบ้านแม่เรือน ที่หนักอึ้งเหมือนวัวลากเกวียน ๒๐ ปี จึงค่อยถอนตนออกไปเป็นอย่างอื่น คือเป็น วานปรสัด คือเป็นสันยาसी ก็รอดตัวไปที. แต่ถ้าไปเกิดเป็นสุนัข ไม่เกิดเป็นลิง เข้าอีกก็แม่ คือเป็นมรณวาสตลอด ๒๐ ปี หนักอึ้งแล้ว พอแก่ไปกว่านั้นอีก ก็ไป มีเรื่องวิตกกังวล ห่วงลูก ห่วงหลาน ห่วงเหลนอะไรมากต่อไปอีก ก็เป็นสุนัข ที่เผ่าทรพย์ นอนหลับไม่ได้. นี่ด้วยเหตุที่ว่าไม่ได้ทำไว้ให้ดี ชีวิตนี้ไม่ได้รับการ ศึกษาฝึกฝนให้เป็นอย่างดี; พออายุมากเข้ามันป้าเผื่อ มันเลือนพันเพื่อน มีสติ สัมปชัญญะไม่สมบูรณ์ ก็กลายเป็นลิงไป คือเป็นทาสลให้เด็ก ๆ หวังระ.

เพราะฉะนั้นคุณจะต้องรู้ไว้ด้วยว่า จะต้องเป็นพรหมจารี ให้ถูกต้อง, เป็นมรณวาส ถอดตัดให้ถูกต้อง, แล้วพอสิ้นยุคของมรณวาสนี้ ก็จะพยายาม เป็นวานปรสัดให้มาก คือพยายามเป็นผู้ตัดเวรียยุ่ง ๆ ของมรณวาสนั้น ให้มากที่สุด ที่จะได้มากได้. แล้วอยู่ด้วยความสงบ. แม้ที่บ้านที่เรือน ที่เรียกว่าเป็นมรณวาส นั้นแหละแต่เราไม่เป็นมรณวาสอย่างอายุ ๒๐ ปีนั้นแล้ว. เราเป็นภรรยาตึกนักคิด ผักฝนจิตใจกันเสียใหม่ให้ดีที่สุด และอายุต่อไปในบั้นปลายของชีวิต จะไม่ป้าเผื่อ เลอะเลือนเหมือนคนทั่ว ๆ ไป; จะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์จนวินาทีสุดท้าย; แล้วเราก็มีโอกาสที่จะใช้ชีวิตบั้นปลายสุดท้ายถึงที่สุด แม้ว่าเราจะชรารุดไปไหน ไม่ไ้แล้วก็นั่งเป็นสันยาต้อยู่ที่ตรงนั้นก็ได้; คือว่าสอนลูก สอนหลาน สอนเหลน ให้รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ เพราะว่าเราผ่านโลกมาอย่างถูกต้องเป็นเวลานเกือบร้อยปี.

คนแก่ชนิดนี้มีประโยชน์มาก ที่จะตอบปัญหาของเด็ก ๆ ได้หมดทุกอย่างทุกประการ ; มิใช่ไ้ในบ้านในเรือนก็เหมือนมีพระเจ้าอยู่องค์หนึ่ง สำหรับให้แสงสว่าง. คนแก่อายุถึง ๕๐ ปีนี้ย่อมรอบรู้อะไรมา, กำลังไม่พินเพื่อนเลอะเลือนเลย ไม่เสียสติสัมปชัญญะเลย เพราะอบรมมาดี. ถ้าผู้ใดคิดว่าอายุมาก ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี แล้วจะพินเพื่อนเลอะเลือน เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่โดยมากนั้น. ผมขอออกว่ามีทางป้องกัน อย่าให้ความทุกข์ในชีวิตฆราวาสตอนนี้ นั่นคือพยายามฝึกจิตตามหลักพระพุทธศาสนาให้มาก ที่เขาเรียกว่า “ฝึกสติ” นั่นแหละ.

เราฝึกสติให้เป็นระเบียบอยู่ทุกวัน ๆ ตอนแก่อายุ ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี มันไม่หลง. ถ้าเราปล่อยให้กิเลสก่อเหาครอบงำเราทุกวัน ๆ ไม่ต้องสงสัยอายุ ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี มันจะหลงจะพินเพื่อน. เพราะฉะนั้นเราจะต้องเสียสละ ; เมื่ออายุมันมากพอแล้ว งานที่ทำมามากพอแล้ว ก็ยอมเสียสละ เอาเวลามาฝึกจิตให้ถูกวิธีที่จะฝึก โดยเฉพาะเช่นอานาปานสตินี้อยู่เป็นประจำ ; ผมเชื่อว่า, จะจริงหรือไม่จริงไม่ทราบ ให้มีอายุสัก ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปีก็จะไม่หลง ; มีแค่ร่างกายมันจะทนไม่ไหว มันจะเนาไปเสียก่อนเท่านั้น. ถ้าสมมุติว่ามันจะอยู่ได้ อายุ ๒๐๐ ปี มันก็ไม่หลงคอก ; ถ้าอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นระเบียบในเรื่องของจิตใจอยู่ทุกวัน ๆ แล้วไม่มีหลงได้.

นี่คุณเห็นไหมว่า มันน่ากลัวหรือไม่น่ากลัว ? อายุสัก ๘๐ ปีแล้วมันเกิดหลงเหมือนคนที่หลงบางคน. กินก็ว่าไม่ได้กิน อะไรก็ว่าไม่รู้ทั้งนั้น, นุ่งผ้าหรือไม่นุ่งผ้าไม่รู้, ภาตวันหรือกลางคืนก็ไม่รู้, อะไรก็ไม่รู้. ตัวเองชื่ออะไรก็ไม่รู้, นี่มันหลงขนาดนี้ ; น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว ? นี่ก็เป็นฆราวาสที่เป็นทุกข์อย่างยิ่งได้. จะป้องกันได้โดยวิธีฝึกสติสัมปชัญญะ ตามหลักของพระพุทธศาสนาอยู่เป็นประจำ แล้วก็ฝึกมากขึ้นในตอนที่ย่างมันมากขึ้น ; ก็ยอมสละสิ่งอื่น

ออกไป ให้มีเวลาทำจิตใจให้ดีขึ้น ให้มากขึ้น; นี่ก็จะรับประกันได้. ถ้ายังทำไปได้ตั้งแต่ยังหนุ่ม ๆ ก็ยิ่งดี; ดิถีตรงไหน ๆ ก็ดิถีตรงที่ไปเป็นฆราวาส เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่เข้มแข็ง ที่เจริญฉลาด ที่บึกบึน ที่ทำหน้าที่ฆราวาสให้ลุส่งไปทั่วไปได้; แล้วพอต่อจากนั้นก็ไปเป็นคนแก่ที่สมของได้ ที่จิตใจสว่างไสว เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ ก็อย่างนี้.

เมื่อคุณต้องการจะแก้ปัญหาของฆราวาสทุกชนิดละก็ ก็ให้ทำเป็นขั้น ๆ ไป : เป็น**พรหมจารี**ก่อนอย่างไร? ถ้าทำผิด ความทุกข์ก็จะเกิดขึ้นตั้งแต่เป็นพรหมจารี; ก็เด็ก ๆ ของเราเป็นบ้านบัง กระโดดน้ำตายบ้าง หรือว่าทำอะไรที่ไม่ถูกต้องหลาย ๆ อย่าง; เพราะมันทำผิดไปตั้งแต่ขั้นที่ ๑. นี่ขอให้กลับกันให้มาก ทยอยกันให้มากในเรื่องอย่างนี้ จะได้ป้องกันได้.

ขั้นต่อไปขั้นที่ ๒ เป็น**ฤๅษี**. ถ้าในขั้นพรหมจารีทำมาดี ในขั้นฤๅษีก็เชื่อว่าจะต้องดี จะต้องเป็นคนฉลาด จะต้องเป็นคนอยู่ในธรรม, อยู่ในพระธรรม, อยู่ในระเบียบวินัย อยู่ในอะไรดี มีความเข้มแข็งอดทน มีกำลังใจที่สูง ไม่มีอะไรมาทำให้มันหวนไหวโลเล ท้อแท้อะไรได้; ปฏิบัติงานที่หนักที่สุดของชีวิตได้ตลอดสมัยของเขา ก็เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี.

หลังจากนั้นก็**เป็น วณปรสัณ** อยู่ในบ้านนั้นแหละ สนใจแต่เรื่องในทางความสงบของจิตใจให้มากขึ้น. แล้วก็เป็น**สันยาสี** อยู่ในบ้านเรือนนั้น สอนลูก สอนหลาน สอนเหลน สอนอะไรก็ได้ แล้วแต่จะมี หรือนั่งตอบคำถามของเด็ก ๆ เหล่านี้ให้ถูกต้อง.

ถ้าทำได้อย่างนี้ ฆราวาสก็เกือบจะไม่เป็นทุกข์เลย; หรือถ้ามันเป็นความทุกข์เกิดขึ้นในบางอย่าง ก็กลายเป็นของน่าหัวเราะ คือมันมาทำให้เราฉลาด

มันมาให้เราแก้ให้ลุล่วงไป. จะเป็นทุกข์ทำไม ? จะต้องไปเป็นทุกข์มันทำไม, ก็ทำอะไรๆ ออกไปไต่ถาม. แต่ถ้าไม่ไต่ถามก็จิตใจให้เข้มแข็งให้สูงอย่างนั้นแล้ว มันรับเอาไว้ไม่ได้. ทั้งนี้การที่คุ้นเรียนกันในมหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ หนุ่ม ๆ สาว ๆ เรียนกันอยู่อย่างนี้ ผมว่าไม่มีทางเลย ไม่มีทางที่จะต้อนรับความทุกข์ในชีวิต ในฐานะเป็นบทเรียนเลย; จะนั่งร้องไห้บ้าง จะกระโดดน้ำตายบ้าง จะยิงตัวตายบ้าง ไม่เสียทางนั้นมากกว่า.

เพราะฉะนั้นการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัย มันยังไม่ใช่อุดมศึกษา เพราะเหตุนี้: มันยังไม่ช่วยให้รู้ว่า เกิดมาทำไม ? แล้วจะแก้ไขความทุกข์ที่มีมัน จะเกิดขึ้นในจิตใจด้วยความอึดอัดได้. มันจะกลัว มันจะเสียดสีสัมผัสปัญญา ตูณเสียความเข้มแข็งอะไรไป; แล้วก็ปวดหัว เรียกกันว่าปวดหัว: พอได้เป็นนาย เป็นคู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป มันก็ยังปวดหัว ก็เลยทำอะไรหวั่นๆ.

สรุปความกันสักทีหนึ่งก็ได้ว่า เป็นฆราวาสนี้เป็นให้อุกตองมาทั้งแก่พรหมจรรย์. แล้วก็มีมาถึงอุกตอง กระทั่งไปจนถึง วณปรตต์ และสันยาสี. สักอันถ้าไม่มีคำอื่นที่ดีกว่าแล้ว ก็ขอให้เขาไปใช้. ถ้าคุณมีคำอื่นที่ดีกว่าก็ตามใจ แต่ผมว่านี่ถือเป็นหลักได้; ชีวิตมนุษย์เกิดมา กว่าจะแตกดับ ให้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนอย่างนี้: - เป็นพรหมจรรย์เสียส่วนหนึ่ง, เป็นอุกตองเสียส่วนหนึ่ง, เป็นวณปรตต์เสียส่วนหนึ่ง เป็นสันยาสีส่วนสุดท้าย; แล้วจัดชีวิตในความเป็นฆราวาสนั้นให้อุกตองทั้ง ๔ ส่วน ก็จะเป็นผู้ที่พอจะกล่าวได้ว่า มีชัยชนะ เป็นผู้ชนะ เกิดมามีแต่ความชนะ, เป็นชนะก็เป็นผู้ชนะ นี่ตลอดชีวิตเลย. และนี่คือวัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา.

วัตถุประสงค์ของพุทธศาสนา ก็จะช่วยให้เรามีแต่ชัยชนะจนตลอดชีวิต, ให้อยู่ในโลกด้วยชัยชนะจนตลอดชีวิต ไม่มีวันพ่ายแพ้. อาจจะไม่มีการ

สนใจที่ผมพูดนั้นนักก็ได้ แต่ผมว่านี่คือทั้งหมด. พระธรรม ในพุทธศาสนา
ไม่ใช่มีไว้สำหรับชวนให้คนหนีโลก ไปอยู่ป่าอยู่ถ้ำ; นั่นมันแพ้ ตามความรู้สึก
ของผมก็ว่ามันแพ้ ที่ไม่ล้าสมัยกับโลก, แล้วหนีไปบวชเป็นฤๅษีตาม
เป็นมุณี เป็นภิกษุอะไรก็ตาม นั่นมันแพ้.

**พระพุทธศาสนามีไว้สำหรับให้ทุกคนอยู่ในโลกด้วยชัยชนะ ไม่
ทิ้งหนีโลก, ให้อยู่ในโลกโดยชนะไปทุกแขนงตั้งแต่เกิดมาที่เดียว.** ฉะนั้น
ให้มองธรรมะในลักษณะอย่างนี้ แล้วให้รับเอาไปในลักษณะอย่างนี้: ในการที่คุณ
จะไปศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ. ถ้าออกจาก
มหาวิทยาลัยไปประกอบงานอาชีพ ก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ; แล้วไปเป็น
พ่อบ้านแม่เรือนต่อไปก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ ทั้งภายนอกและภายใน. ภายใน
คือจิตใจให้ประสบชัยชนะเสียก่อน แล้วภายนอกก็จะชนะแน่ คือจะชนะสิ่งต่าง ๆ
รอบด้าน; จะเป็นสังคมก็ตาม จะเป็นโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม จะเป็นอะไรก็ตาม
ที่มันจะประดังเข้ามาบรรจบวนเรานี่ เราจะชนะ คือจะตะเพิดให้มันกลับไป แล้วก็
หัวเราะเล่นได้ แม้แต่ความตายจะมาถึง.

พระพุทธเจ้า เรียกพระองค์ว่า “ผู้ชนะ” มีในบาลีบางแห่งเรียก
พระองค์เองว่าผู้ชนะ, คือเป็นชิน เป็น ชินะ. ที่เราเป็นลูกศิษย์ของ
พระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นอย่างนั้น; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ไม่ใช่มุสิกศิษย์ของ
พระพุทธเจ้า. จะต้องเตรียมพร้อมสำหรับจะไปเป็นผู้ชนะทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุก
เดือน ทุกปี; แล้วก็เป็นขรรษาที่ดีในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ตั้งแต่เกิดจนตาย.

พูดภาษาวิบัติ ๆ กันก็ได้ : คือเป็นขรรษาอย่างสัตบุรุษ อย่า
เป็นขรรษาอย่างอสัตบุรุษ. คำว่า สัตบุรุษ นี่เป็นบรรพชิตก็ได้ ถือใช้ได้

หมดเลย เป็นพระอรหันต์ก็เรียกว่าเป็นสัพบุรุษได้เหมือนกัน คำว่าสัพบุรุษ ความหมายของมันกว้างอย่างนี้ เป็นบรรพชิตก็ได้, เป็นพระอรหันต์ไปเลยก็ได้ เรียกว่า สัพบุรุษผู้สงบบ้าง; แต่เดี๋ยวนี้เราเอาเพียงว่า เป็นพระราชา อยู่บ้าน เรือน นี่เป็นสัพบุรุษได้.

นี่คุณจะเอาอะไรมาวัด หรือมาสอบดู? ผมก็คิดว่า มีเครื่องวัดสัก ๓ หัวข้อ ขอให้จำให้ดีๆ :

- สามารถจะแก้ไขปัญหาในชีวิตได้ หมายความว่าปลดปล่อยความทุกข์ไปได้.
- แล้วมีความสุขตามที่ควรจะมี. ความที่พระราชาควรจะมีได้.
- ทำชีวิตของเราให้เป็นการศึกษา หรือเป็นการเดินทางก็อยู่เสมอ. ให้ชีวิตของพระราชาสนั่นเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง หรือเป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ.

เวลานี้เราไม่มีความทุกข์ เวลานี้เรามีความสุข เท่าที่พระราชาจะมีได้อย่างสูงสุด อย่างที่กล่าวมาแล้วก็ได้; แล้วชีวิตนั้นมันเป็นการศึกษาเพิ่มขึ้น, แล้วก็เป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ; คือ จากพรหมจารี ไปสู่กฤตัตถ์, จากกฤตัตถ์ไปสู่ส่วนปรสัตถ์, จากส่วนปรสัตถ์ไปสู่สันยาสิ. หรือจะพูดให้มันชัดลงไปเลยว่า เป็นกัลยาณบุรุษแล้วเป็นพระโศกามัน เป็นพระสัททาคามิ เป็นพระอนาคามิ แล้วก็เป็นพระอรหันต์; ข้อวาระสุดท้ายกับจิตก็ได้ มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์ในนาที่สุดท้ายของชีวิตก็ยังได้. มีวิธีง่าย ๆ ก็คือว่า เราตัดบทออกไปว่า ไม่อยากจะมีตัวกู ของกูอีกต่อไป แล้วก็ดับไปด้วยตามที่ร่างกายมันดับ; มันก็ถึงจุดสูงสุดได้เหมือนกัน. นี่เป็นพระราชาอย่างสัพบุรุษ, ซึ่งคำว่า นี่หมายถึง คนดีแต่ค้นขึ้นไป จนเป็นพระจริยเจ้า และเป็นพระอรหันต์ในที่สุด.

ที่ผมพูดนี้คุณต้องรู้ไว้ด้วยว่า คนอื่นเขาไม่ยอมรับ ว่าพระอรหันต์เป็น
 สัตบุรุษ; นี่เขาไม่เคยได้ยิน ไม่เคยเห็น. ที่ตามโรงเรียนที่เขาสอน ๆ กันอยู่
 โรงเรียนมัธยม อภิธรรมอะไรนั้น เขาจะไม่เรียกพระอรหันต์ว่า สัตบุรุษ
 เพราะเขาไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน. ผมเคยเห็น จากจารึกผอบศิลา ใต้กระดูก
 พระโมกคลีบุตร จารึกนั้นว่า: — “สปรุริสสุ โมกคลีบุตรสสุ” ซึ่งเขาถือกัน
 ว่าเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์หลายองค์ก็มีคำนำหน้าว่า “สปรุริส” ทั้งนั้น
 คือสัตบุรุษ. ถ้าไม่เรียนโบราณคดีกันอย่างนี้บ้างก็ไม่มีโอกาสจะรู้ ว่าคำว่า
 สัตบุรุษนั้นใช้แก่พระอรหันต์ก็ได้, และใช้แก่อุบาสก อุบาสิกาตามวัด ตามบ้าน
 ก็ได้; ไม่เชื่อคุณไปตามพวกที่กรุงเทพฯ ที่เขาสอนกันอยู่ตามโรงเรียนบาลี
 หรือพวกอภิธรรมก็ตาม.

เกี่ยวนี้ผมกำลังพูดว่า เป็นมรณวาสชนิดสัตบุรุษก็แล้วกัน พอแล้ว;
 ซึ่งมันเป็นให้ตั้งแต่คนดีไปจนถึงเป็นพระอริยเจ้า แล้วเป็นพระอรหันต์ไปเลย;
 ในวินาทีสุดท้ายของมรณวาสนั้นเป็นพระอรหันต์ก็ได้. และเมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้
 มันคล้ายกับเป็นบรรพชิต เป็นการบวชอยู่แล้วในครัว; ข้างโม่งที่เป็นคฤหัสถ์มีน้อย
 ที่สุด ที่จะก่อกวนอกุศลใจด้วยเรื่องลูก เรื่องเมีย ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มันมีน้อย
 ที่สุด หรือมันไม่มีเสียเลยก็ได้ มันอาจจะบ่ก่อกวนไปได้; มันเลยมีลักษณะเหมือน
 เป็นบรรพชิตอยู่ในบ้านนั่นเอง. นี่เราเรียกว่าเป็น “มรณวาสชนิด สัตบุรุษ”
 ยึดหยุ่นได้มาก ขยายความได้ไกล จากกัลยาณบุพพชนไปถึงพระอรหันต์เลย.

ทีนี้ ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น มันก็ตรงข้าม คือ เป็นมรณวาสสัตบุรุษ
 ซ่อนไม่ต้งสงสัย มันทกนรกทั้งเป็น, สมน้ำหน้าที่เป็นมรณวาสชนิดนั้น
 คือเป็นมรณวาสที่โง่เขลา; ทุกอย่างมีแต่จะประคองเข้ามา มีอาการเหมือนกับตก
 นรกทั้งเป็น. แต่ยังมีข้อแม้ว่า ถ้าความโง่เขลาของเขานั้นรู้จักเปลี่ยนแปลงบ้าง

มันอาจจะเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน. เมื่อได้ทนกรท้งเป็นสัปดาห์หนึ่งมันก็เกิด จลาจลรู้จักอะไรขึ้นมา ก็เปลี่ยนได้ทันเหมือนกัน, ก่อนที่จะตายก็เปลี่ยน ได้ทัน. อย่างนี้ก็เรียกว่ายังดี ทั้งคันด้วยความมิด แล้วไปสว่าง ได้ในตอนปลาย ก็กลายเป็นสัตว์บุรุษไป. พระวอคนนั้นที่เป็นสัตว์บุรุษ แล้วเป็นอาชานิย อยู่บ้าง ก็รู้เร็ว รู้ง่าย มันเปลี่ยนได้เร็ว ไม่ทันตายก็เป็นสัตว์บุรุษได้.

คุณมองอุปัทวันท์, out-line ปฏิบัติของมันในลักษณะอย่างนี้ : ว่า ชีวิตนั้นมันเป็นอะไรก็ได้บ้าง ก็คงจะสามารถถอยห่างเสือของชีวิตนี้ไปใกล้ที่สุด; ลัดเลาะ เลี้ยวหลีก เกาะแก่งที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไปได้อย่างทุกทิศทาง แล้วก็ออกไปพ้นอันตรายได้. ขอให้ศึกษารูขุมระกันนี้ในลักษณะอย่างนี้ แม้จะศึกษารูขุมระกันที่เรียกว่า พระวอธรรม ก็ขอให้ศึกษาอย่างที่เราพูดกันมา ๒-๓ กันแล้ว. อย่าไปศึกษาอย่างที่เขาพูด ๆ กัน; มันมีเขมอมแพ้ตั้งแต่ต้นเมื่อ. การยอมแพ้ตั้งแต่ต้นเหมือนนั้นมันน่าละอาย : เขาไปหมายเอาว่า ถ้าเป็นพระวอ มันก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าเป็นพระวอสมันก็ไม่มีเรื่องอะไร มีแต่ทำมาหากิน เท่านั้น หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น. เขากำหนดตัวเองอยู่เพียงเท่านั้น; มันก็เป็นการยอมแพ้ตั้งแต่ต้นเมื่อ. เพราะว่า ลงหลักลงรากตัวเอง ให้มันหยดอยู่ที่นี้ เพียงเท่านั้น. เพราะฉะนั้น อย่าไปถือตามพวกนั้น.

เราจะเป็นพระวอในแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอน. ตั้งที่มีผู้ไปตาม ท่าน ท่านกับบอกว่า สุนัขจิ้งจอก เป็นประโยชน์แก่อูฐแต่พระวอตลอดกาลนาน; ก็หมายความว่ามาถึงจุดหมายปลายทางของสัตว์บุรุษ เป็นลำดับไป ๆ. เป็นลำดับไปจนถึงขั้นสุดท้ายของสัตว์บุรุษก็คือเป็นพระอรหันต์. ถ้ามีบาปหนา มีธุลีในดวงตามาก ก็บ่กล้าอยู่ที่นั่น; เป็นคนจนท้งเป็นจนกระทั่งตาย. แต่ผมคิดว่าเป็นยาก มิได้ยากในลักษณะอย่างนั้น; เพราะคนเรารู้จักเจ็บ รู้จักจำ

รู้จักเข็ดหลาบ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป – เปลี่ยนแปลงไป, ผลสุดท้ายมันก็จะถูกล้างปล้าง ทั้งลูกทั้งเมียไปบวชก็ได้.

เพราะฉะนั้น เราดูให้ดีกว่า พราวาสที่มันคั่นนั้นมันเป็นอย่างไร? ชีวิตพราวาสที่ไปติดกันอยู่นั้นเป็นอย่างไร? แล้วชีวิตของพราวาสที่มีการจัดดี ทำดี มันไม่คั่น มันออกไปไกลจนถึงปลายทาง; แม้ว่าไปอย่างหนัก เหมือนกับเรือหนักๆ เกวียนหนัก ๆ ถ้าทำดีมันก็ลุล่วงไปได้; ไปช้าหน่อย แต่มันก็ลุล่วงไปทีเดียว. ฉะนั้น สำหรับคนที่ระบิโนไปได้นี้ มันคงจะเคยใจกว่า ใจกว่าคนที่เคยเดินเท้า; เพราะฉะนั้นอย่าดูหมิ่นความทุกข์ ว่าเป็นของเหลวไหลไป.

ความทุกข์ทำให้เราฉลาดขึ้น ความทุกข์ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; ฉะนั้นถ้าพราวาสเต็มไปด้วยความทุกข์ ก็ต้อนรับมันในลักษณะนี้, ในลักษณะที่ทำให้ฉลาด หรือในลักษณะที่ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าไม่มีความทุกข์ในชีวิตของคนแล้วละก็ พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ไม่จำเป็นต้องเกิดหรือว่าไม่อาจจะเกิด. ความทุกข์มันบีบคั้น ท่านหาทางออกพบ ท่านก็เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ที่นี้เราก็ได้เปรียบ หรือมีบุญ ที่เราไม่ต้องค้นเอาเอง; รับคำสั่งแรงแฉาของท่านมา ก็ง่ายกว่า ในการที่จะดับทุกข์; เรียกว่ามีโชคก็อยู่มาก.

เพราะฉะนั้นอย่าให้มันเสียไปเปล่าๆ ต้อนรับเอาให้ถูกต้อง ให้พระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา พุทธภาษารวมคาถาหน่อย, ให้พระพุทธเจ้าหรือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา. เดียวนี้เราก็บวชโกนหัวนั่งเหลืองกันทุกคน; ถ้าการตรัสรู้ของท่านไม่มีประโยชน์แก่เราแล้ว เราก็เป็นคนบ้าๆ บอๆ ทั้งๆ ที่บวชอยู่อย่างนี้. นี่ผมขอรับรองว่า ให้ฟังให้ดี เอาไปคิดให้

เข้าใจ มันจะได้ถูกต้อง; แล้วนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้ แม้ว่าจะบวชเพียงไม่กี่วัน มันก็ยังได้รับประโยชน์เพียงพอเหมือนกัน. ขอให้สนใจกันให้ดี.

สรุปเรื่องวันนี้ก็มีว่า ความทุกข์ของพระราชา นั้นอยู่ที่ว่า เป็นพระราชาอะไร หรือว่าเป็นพระราชาที่ฉลาด เป็นสัทบุรุษ หรือเป็นอัสทบุรุษ. ถ้าเป็นพระราชาโง่ มันก็เรียกว่า มันสมทบเป็นภูเขาเลาภูเขา สารพัดอย่างจนเป็นป่าไปเลย. ถ้าเป็นพระราชาที่ฉลาด มันก็ฟันฝ่าออกไปได้; แล้วก็เลยกลายเป็นคนฉลาด อยู่เหนือความทุกข์ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ความทุกข์ของพระราชา นั้น เรียกว่าตัดได้ เรียกว่าขจัดได้; แล้วแต่คน ๆ นั้นจะเป็นพระราชาชนิดไหน. ขอให้รู้จักความทุกข์ในชีวิตพระราชาอย่างนี้ เพื่อเป็นผู้มีชัยชนะในการที่โต้เถียงในโลก แล้วก็ชนะโลก ชนะทุกสิ่ง; แล้วก็ไม่ต้องเสียที่เป็นมนุษย์ และพบพระพุทธรศาสนา อย่างว่านี้. เท่านั้นพอแล้ว.

วันนี้ก็พอกัน.

